

**INSON VA FUQAROLARNING HUQUQ HAMDA ERKINLIKLARINI
HIMOYA QILISH - PROKURATURA FAOLIYATINING ENG MUHIM
YO'NALISHLARIDAN BIRI**

Hamidov Ulug'bek Baxronovich

Xorazm viloyati Soliq, valyutaga oid jinoyatlarga va jinoiy daromadlarni
legallashtirishga qarshi kurashish departamentining boshqarmasi boshlig'i o'rinbosari

Tel:+998934643773

Тел:+998934643773

Хамидов Улугбек Бахронович

Заместитель начальника управления Департамента по борьбе с налоговыми и
валютными преступлениями и легализацией преступных доходов по

Хорезмской области.

Тел:+998934643773

Khamidov Ulugbek Bakhronovich

Deputy Head of the Department for Combating Tax and Currency Crimes and the
Legalization of Criminal Proceeds in the Khorezm Region.

Тел:+998934643773

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish prokuratura faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida tahlil qilinadi. Muallif prokuratura nazoratining inson huquqlarini ta'minlashdagi roli, uning sud himoyasi bilan o'zaro munosabati hamda huquqiy davlat barpo etishdagi ahamiyatini yoritadi. Shuningdek, prokuratura organlarining fuqarolar murojaatlarini ko'rib chiqish, qonunbuzarliklarni aniqlash va bartaraf etish, huquqbuzarliklarning oldini olishdagi vakolatlari tahlil etilgan. Ilmiy izlanishda prokurorlik nazoratining inson huquqlarini himoya qilishdagi profilaktik va tiklovchi ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Аннотация: В статье рассматривается деятельность прокуратуры как одно из ключевых направлений по защите прав и свобод человека и гражданина. Автор анализирует роль прокурорского надзора в обеспечении прав человека, его взаимодействие с судебной защитой и значение прокуратуры в укреплении принципов правового государства. Особое внимание уделено компетенции органов прокуратуры при рассмотрении обращений граждан, выявлении и устранении нарушений закона, а также профилактической функции надзора. В исследовании подчёркивается, что прокурорский надзор представляет собой эффективный и оперативный механизм защиты прав граждан, обеспечивающий верховенство закона и справедливость.

Abstract: This article analyzes the protection of human and civil rights and freedoms as one of the most important areas of prosecutorial activity. The author examines the role of prosecutorial supervision in ensuring human rights, its interaction with judicial protection, and its importance in strengthening the principles of the rule of law. Special attention is given to the powers of the prosecution authorities in handling citizens' complaints, identifying and eliminating legal violations, and conducting preventive activities. The research highlights the preventive and restorative role of prosecutorial oversight as an effective mechanism for safeguarding citizens' rights and upholding legality and justice.

Kalit soʻzlar: prokuratura, prokurorlik nazorati, inson huquqlari, fuqarolar erkinliklari, sud himoyasi, huquqiy davlat, konstitutsiyaviy kafolat, qonun ustuvorligi, profilaktik faoliyat, javobgarlik.

Ключевые слова: прокуратура, прокурорский надзор, права человека, свободы граждан, судебная защита, правовое государство, конституционные гарантии, верховенство закона, профилактическая деятельность, ответственность.

Keywords: prosecution, prosecutorial supervision, human rights, civil freedoms, judicial protection, rule of law, constitutional guarantees, supremacy of law, preventive activity, responsibility.

Inson huquq va erkinliklarining davlat hokimiyati tomonidan ustuvor deb tan olinishi ma'muriy tizimning o'zgarishini ham talab qildi. Bu o'zgarishlardan prokuratura organlari ham chetda qolmadi. O'zbekiston Respublikasi O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonunning 2-bob "Fuqaroning huquqlari hamda erkinliklariga rioya etilishi ustidan nazorat" deb nomlanib, amalda bu xil qonunchilik bo'linishi shartli tusga ega, chunki an'anaviy ravishda prokuratura xodimlari bu yo'nalishni umumiy nazoratning muhim tarkibiy qismi sifatida qabul qiladilar. [1] Biroq nazariya nuqtai nazaridan, ushbu sohalarda ko'plab o'xshash jihatlar bo'lishiga qaramasdan, ular o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Masalan, inson huquqlariga rioya etilishi ustidan nazoratning predmeti soha nomining o'zida mujassam, umumiy nazorat esa davlat organlari, muassasalar, tashkilotlar, korxonalar va fuqarolarning faoliyatida qonunlarga rioya etilishini hamda ular tomonidan qabul qilinayotgan huquqiy hujjatlarning qonunlarga mosligini ta'minlashga qaratilgan.

Albatta, prokuratura nazorati boshqa prokurorlik nazorati sohalariga ham yaqin - ular ham huquqni muhofaza qilish vazifalari va maqsadlariga ega. Masalan: tezkor-qidiruv faoliyatini amalga oshiruvchi organlar, tergov va surishtiruv organlari, sud ijrochilari, jazo va majburiy choralarni ijro etuvchi muassasalar ma'muriyati, hibsda saqlash joylari ma'muriyati faoliyati ustidan nazorat. Bu organlar va mansabdor shaxslar qonunni buzganda, fuqarolarning huquq va erkinliklari ham buziladi. Shu bois har bir nazorat yo'nalishi o'zining o'ziga xos predmeti va prokuror vakolatlari bilan farqlanadi.

V. A. Kartashkin to'g'ri ta'kidlaganidek, inson huquqlarini tartibga solish muammolari global xususiyatga ega. Davlat va uning tuzilmalari faqat ularning

faoliyati inson va fuqarolarni himoya qilishga qaratilgan taqdirdagina aholi tomonidan qabul qilinadi. [2]

Inson huquqlariga demokratik yondashuv va O'zbekiston Respublikasi fuqarosining huquq hamda erkinliklarini tan olish mamlakatimiz uchun katta yutuqdir. Inson huquqlari va erkinliklari - Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va Yevropa konvensiyasida e'lon qilingan - mamlakatning Asosiy qonunida, ya'ni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 13-moddasiga ko'ra, inson, uning huquq va erkinliklari eng oliy qadriyat hisoblanadi. [3]

Biroq huquq va erkinliklarni qonunlardagina belgilab qo'yish, agar ular amaliy kafolatlar bilan ta'minlanmasa, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati ideallariga erishishga imkon bermaydi.

Demokratik davlat tuzumi hokimiyatning barcha vakolatlarini bir shaxs yoki organ qo'lida to'plashni emas, balki uni uch tarmoqqa - qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'lishni nazarda tutadi. Bu tizimda hokimiyatlar o'rtasida muvozanat tizimi ta'minlanadi.

V.A. Kartashkin ta'kidlaganidek, «inson huquqlarini ta'minlashning eng keng tarqalgan usuli - sud himoyasidir». Biroq biz bu fikrga to'liq qo'shilmaymiz. Chunki amalda sudlar - konstitutsiyaviy, fuqarolik, ma'muriy, iqtisodiy va jinoyat ishlarini ko'radigan bo'lsa-da, ularning yuklamasi juda katta va protsessual tartiblar katta vaqt talab qiladi. Shu sababli sudlar jamiyat ehtiyojlariga to'liq mos ravishda fuqarolar huquqlarini himoya qila olmaydi. [4]

Prokuror tekshiruvi ko'pincha oldingi ta'sirga ega bo'lib, huquqni qo'llashdagi muammolarni ilgari aniqlaydi, sud esa aksincha - keyingi bosqichda faoliyat ko'rsatadi. Shuning uchun prokuror nazorati va sud ishlarini olib borish bir-birini to'ldiruvchi tizimlar bo'lib, ularning birini yo'q qilish davlat mexanizmining muvozanatini buzadi. Ularning birgalikda faoliyat yuritishi qonun va uning asosidagi shaxsiy huquq hamda manfaatlarni samarali himoya qilish imkonini beradi.

Davlat hokimiyati organlari orasida inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklariga rioya etilishini ta'minlash vazifasi yuklatilgan tizimlar ichida prokuratura alohida o'rinni egallaydi. Bejiz emaski, prokuratura faoliyatining barcha yo'nalishlarida inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilishga ustuvor ahamiyat beriladi. Shu sababli, aytish mumkinki, aynan prokuratura - davlat hokimiyatining maxsus organi sifatida - fuqarolarning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishga turishi, Konstitutsiyada e'lon qilingan huquq va erkinliklarning so'zsiz ijro etilishining kafolati bo'lishi lozim.

Prokuratura inson huquqlarini himoya qilishda eng samarali va zarur davlat organi hisoblanadi. Ko'p hollarda davlat organlari, mansabdor shaxslar yoki tashkilot rahbarlari tomonidan sodir etilgan qonunbuzarliklarning jabrdiydalari huquqiy bilimga yetarli darajada ega bo'lmagan fuqarolardir. Ular ko'pincha faqat kundalik hayot tajribasiga tayanadi va intuitiv tarzda o'z huquqlari buzilganini his etadi. Ammo ularning ko'pchiligi, huquqiy savodsizlik sababli, o'z huquqlarini qanday tartibda himoya qilish mumkinligini bilmaydi.

Ayrim hollarda fuqaro mansabdor shaxsning noqonuniy xatti-harakatidan jabr ko'rgach, uning ustidan "adolat izlab" uning boshlig'iga murojaat qiladi, ammo ko'pincha bu rahbar o'z xodimini yopadi yoki "oddiy fuqarolarning muammolari bilan shug'ullanishni" xohlamaydi. Ba'zan esa fuqarolarni qabul qilishdan bosh tortadi, yoki o'z vakolatidan suiiste'mol qiladi.

Ko'p hollarda shunday "adolat izlash" tashabbuslari faqat "va'da berish" bilan tugaydi, yomon hollarda esa yordam berishdan bosh tortilgan yoki pora talab qilingan holatlar ham uchraydi.

Ayrim fuqarolar esa o'z huquqlarini himoya qilish uchun hatto og'zaki tarzda murojaat qiladilar. Bu hollarda mansabdor shaxs fuqaroning huquqi buzilganini bilib turib ham, tezkor chora ko'rmaydi, natijada jabrlangan fuqaro bir necha bor murojaat qilishga majbur bo'ladi.

Albatta, ko'pchilik fuqarolar biladilarki, agar ularning huquqlari buzilgan bo'lsa, sudga murojaat qilish imkoni mavjud. Biroq amalda sud orqali o'z huquqini tiklash ko'pchilik uchun juda murakkab vazifadir. Sudga murojaat qilish uchun fuqaro kamida protsessual huquq asoslarini bilishi lozim.

Ma'muriy huquqbuzarliklar to'g'risidagi ishlarni ko'rish va shikoyat qilish tartiblari ham Kodeksida alohida belgilangan. Yuridik bilimga ega bo'lmagan inson uchun bu sohada to'g'ri yo'l topish deyarli imkonsiz.

Fuqarolar uchun yagona va samarali yordam beruvchi manba - professional yuristdir. U protsessual va moddiy huquq sohalarini puxta biladi.

Albatta, fuqaro o'z huquq va manfaatlarini himoya qilishda advokat yoki huquqiy bilimga ega vakil yordamiga murojaat qilishi mumkin. Biroq, bozor iqtisodiyoti sharoitida advokatura faoliyati ko'p jihatdan tijorat manfaatlariga bo'ysunayotgan bir paytda, prokuraturaning huquqni himoya qilishdagi roli yanada ravshan namoyon bo'ladi.

Prokuror - huquqshunoslik sohasidagi malakali mutaxassis sifatida - buzilgan huquqni himoya qilish uchun ham haqli, ham majburdir. U o'zining prokurorlik ta'sir choralari qo'llab, qonun buzilishini bartaraf etishni talab qilish huquqiga ega.

Shu sababli inson va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini himoya qilish bilan bevosita bog'liq muhim yo'nalishlardan biri - prokuratura organlarining fuqarolarning shikoyat, ariza va murojaatlari bilan ishlash faoliyati hisoblanadi.

Prokuratura organlarida ariza va shikoyatlarni ko'rib chiqish tartibi nisbatan soddalashtirilgan - bu prokurorlar tomonidan qonun buzilishlariga tez va samarali tarzda ta'sir choralari ko'rish imkonini beradi.

Inson va fuqarolar huquqlarining ko'pgina buzilish holatlari shundayki, ularni hal qilish uchun uzoq va murakkab sud jarayoni shart emas. Shu sababli fuqarolar huquqlariga rioya etilish ustidan prokurorlik nazorati huquq va erkinliklarni himoya qilishning muhim muqobil usuli sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Bu usul huquqiy nizoni hal etishning tezkor, kechiktirilmas va samarali shakli hisoblanadi.

Prokuror inson huquqlari buzilishi holatlarini tekshirish va darhol ta'sir choralari ko'rish huquqiga ega: mansabdor shaxslar yoki davlat, mahalliy hokimiyat organlari tomonidan qabul qilingan noqonuniy hujjatga e'tiroz kiritish, qonun buzilishini bartaraf etish haqida taqdimnoma yuborish, ma'muriy yoki jinoyat ishini qo'zg'atish yoxud to'xtatish, sudga ariza bilan murojaat qilish, qonun buzilishining oldini olish haqida ogohlantirish va h.k.

Inson huquqlari buzilishi haqidagi ma'lumotlar fuqarolarning to'g'ridan-to'g'ri shikoyati, OAV yoki boshqa manbalar orqali kelib tushishi mumkin, sudda esa da'vo qat'iy belgilangan tartibda rasmiy shaklda berilgan bo'lishi kerak. Prokuror e'tiroz yoki taqdimnoma kiritganda, huquq buzilishini zudlik bilan bartaraf etishni talab qiladi, sud esa ayrim hollarda faqat majburiy ijro jarayoni orqali natijaga erishishi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bu hol prokuraturaning sud hokimiyatidan ustunligi emas - prokurorlik nazorati va sud ish yurituvchi bir-birini to'ldiradigan institutlardir. Shu bilan birga, ayrim murakkab huquqiy masalalarni sudsiz hal etishning iloji yo'q, shuning uchun prokuror jabrlanuvchi manfaatlarini himoya qilish uchun sudga murojaat etishi mumkin.

Shu bilan birga, prokurorlik nazorati doirasida faqat buzilgan huquqlarni tiklash yoki qonun buzilishlarini to'xtatish emas, balki profilaktik faoliyat ham muhim ahamiyatga ega. Prokuraturaning bu sohadagi nazorat faoliyati chog'ida prokurorlar huquq va erkinliklarning buzilishiga yo'l qo'ymaslik choralari ko'rishga majbur. Profilaktik choralar huquq va erkinliklar buzilishiga sabab bo'ladigan omillar va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan.

Prokuratura organlariga yuklatilgan vazifalarni hisobga olgan holda, profilaktik ishlar har bir aniqlangan qonunbuzarlik holati bo'yicha amalga oshirilishi lozim. Inson huquqlarini buzish holatlarining oldini olishda aybdor shaxslarni javobgarlikka tortish bo'yicha prokurorlarning faol harakatlari muhim o'rin tutadi. Prokuror o'z vakolatlaridan foydalanib, javobgar shaxsni jinoiy yoki ma'muriy javobgarlikka tortish

tashabbusi bilan chiqishi, sudga da'vo arizasi kiritib yetkazilgan zararni undirishni talab qilishi yoki aybdorlarni intizomiy javobgarlikka tortishni talab qilishi mumkin. Agar huquq buzilishi ehtimoli kelgusida bo'lsa, prokuror ogohlantirish bilan cheklanishi mumkin.

Keltirilgan choralar qonunga va ayniqsa fuqarolar huquqlariga nisbatan keyingi buzilishlarning oldini olishga xizmat qiladi - bu ham huquqbuzarning o'zi, ham boshqa shaxslar uchun profilaktik ta'sir ko'rsatadi.

Inson va fuqarolar huquq hamda erkinliklariga rioya etilishi ustidan prokurorlik nazoratining ahamiyati shundaki, prokuratura - davlat hokimiyatining nufuzli organidir. U yagona markazlashgan tizimni tashkil qiladi va Bosh prokuror tomonidan boshqariladi.

Fuqarolarning huquq va erkinliklarini himoya qilish barcha prokurorlar tomonidan qonun ustuvorligi va yagona qonuniylik tamoyillari asosida amalga oshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1] O'zbekiston Respublikasi "Prokuratura to'g'risida"gi Qonun. [www lex.uz](http://www.lex.uz).
- [2] В. А. Карташкин -«Международно-правовая защита прав человека в условиях глобализации международных отношений». «Права и свободы человека и гражданина: теоретические аспекты и юридическая практика» сборник материалов конференции. М. 2017. Стр. 404
- [3] Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. [www lex.uz](http://www.lex.uz).
- [4] Карташкин В.А. Права человека в международном и внутригосударственном праве. М.: Институт государства и права РАН. 1995.С. 120.